

УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
Інститут аграрної економіки

На правах рукопису

МОНКЕ Станіслав Єврієвич

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СТАБІЛІЗАЦІЇ
І РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА
В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ДО РИНКУ /на ма-
теріалах колективних сільськогосподарських
підприємств Черкаської області/

Спеціальність 08.00.05 - Економіка,
планування і організація управління
народним господарством та його галу-
зями /сільське господарство/

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Handwritten signature and date:
1994

Київ - 1994

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Інституті аграрної економіки Української
академії аграрних наук

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор,

академік УААН

САБЛУК Петро Трохимович

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент УААН

ГАЙДУЦЬКИЙ Павло Іванович;

кандидат економічних наук,

провідний науковий співробітник,

заступник завідувачого відділенням ІАЕ

ВДОВИЧЕНКО Микола Харлампійович

Провідна організація - Український державний аграрний
університет

Захист дисертації відбудеться "11" травня 1994 р. в
14 годин на засіданні спеціалізованої ради К.020.06.01 в
Інституті аграрної економіки Української академії аграрних
наук за адресою: 252127, Київ-ГСП, вул. Героїв Оборони, 10,
Інститут аграрної економіки УААН.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці інституту.

Автореферат розіслано "6" квітня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,

кандидат економічних наук

М. І. Малік



ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність дослідження. В умовах економічної кризи, яка останнім часом надзвичайно загострилася, виникає необхідність у підведенні підсумків та переоцінці стратегії і тактики дальшого реформування і розвитку сільського господарства в перехідний період до ринкової економіки. Масштаби перетворень набирають все більших розмірів і спрямовуються на створення нового суспільного ладу. Започаткована аграрна реформа передбачала забезпечення нової якості економічного зростання, зміни виробничих відносин та пов'язане з цим формування в кожному робітничові господаря. В розв'язанні зазначених питань, особливо в умовах економічної кризи, підвищується увага не лише до організаційно-економічних основ господарств, але і до факторів виробництва, нестача яких посилює кризові явища в аграрному секторі АПК.

Аграрна економічна наука, її відомі представники завжди активно працювали в розробці проблем створення ефективного сільсько-го господарства. Певні наукові кола дійшли до висновку, що магістральним напрямом розвитку галузі повинна стати кооперація /Н.К.Анціферов, М.І.Бухарін, М.Д.Кондратьєв, А.Е.Кулижний, М.І.Попов, М.І.Туган-Барановський, О.В.Чаянов та ін./ . Проте створена за концепцією В.І.Леніна колгоспно-радгоспна форма організації сільсько-го господарства в певні періоди свого розвитку мала злеті і падіння виробництва. Коли скорочення сільськогосподарського виробництва досягало критичної межі, вживалися надзвичайні заходи по його підтримці. Серед них такі відомі кампанії, як концентрація виробництва, спеціалізація, меліорація, інтеграція та ін. Відповідно до цього змінювались організаційно-економічні основи соціалістичних сіль-

ського господарських підприємств.

На сучасному етапі аграрна реформа передбачає забезпечити нові якості економічного зростання, зміну виробничих відносин, власності і форм господарювання. В свою чергу це обумовлює необхідність в новому економічному механізмі і розширення товарно-господарських відносин як між господарствами, так і всередині їх, між первинними виробничими підрозділами. Досить плідно в напрямі цих питань працюють в Україні відомі економісти І.І.Лукинов, Б.Й.Пасхавер, А.Л.Голованов, О.М.Онiщенко, П.Т.Саблук, М.Я.Дем'яненко, В.А.Андрійчук, В.В.Крчишин, О.М.Шпичак, М.С.Калита, В.Я.Месель-Весесяк, В.Ю.Протасов, В.М.Нелеп та ін. В Росії ще в кінці минулого і на початку нинішнього сторіччя вагомий внесок в розробку проблем стабільності сільського господарства зробили Ф.О.Баталін, В.М.Обухов, А.Ф.Фортунатов, М.С.четвериков та інші. Ці економісти ототожнювали коливання у виробництві зі збільшенням або зменшенням врожаїв. Інші, зокрема І.Б.Загайтов і П.Д.Половiнкін, вважали, що стабільним може бути лише таке виробництво, яке забезпечує задоволення певного набору конкретних потреб з мінімальними витратами, виходячи з реальних можливостей їх ефективного використання.

В існуючій практиці стабільність виробництва розглядається, перед усім, як характеристика будь-якого виробничого процесу, що незалежна від рівня аналізованого показника або швидкості його зміни. Тобто виробництво якогось окремого продукту може бути сталим, але в той же час недостатнім для задоволення потреб і, навпаки, воно може бути несталим, мати великі коливання, хоча потреба в ньому буде задовольнятися за рахунок запасів, імпорту тощо. Оцінювати стабільність функціонування сільського господарства можна на різних рівнях: від сталого виробництва окремих продуктів до

розширеного відтворення галузі або агропромислового комплексу в цілому.

У наукових працях сучасних авторів основна увага зосереджується на проблемах економічного механізму, відносинах власності і формах господарювання, фінансово-кредитній політиці, внутрішньо-господарських економічних відносинах. У меншій мірі досліджуються проблеми забезпечення сільськогосподарського виробництва матеріальними ресурсами, використання наявного виробничого потенціалу та біокліматичних умов сільського господарства. В той же час в сільському господарстві розвинулась негативна тенденція - падіння виробництва, погіршилися майже всі якісні показники. Суттєво змінилося і матеріальне становище працівників в суспільному виробництві. Проте розробці організаційно-економічних основ стабілізації і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва, незважаючи на їх актуальність, не надається належної уваги. Саме ці мотиви і обумовили вибір теми, мету дисертаційної роботи.

1.2. Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є науковий аналіз і розробка пропозицій по вдосконаленню організаційно-економічних основ колективних сільськогосподарських підприємств, спрямованих на стабілізацію сільськогосподарського виробництва в умовах перехідного періоду до ринку, забезпечення його ефективного функціонування в рамках багатуокладної економіки.

Для досягнення поставленої мети в дисертації зроблена спроба розв'язати наступні завдання:

- розкрити причини незадовільного впливу організаційно-економічних основ колективних сільськогосподарських підприємств на розвиток сільськогосподарського виробництва;

- обґрунтування концептуальних положень щодо стабілізації і

дальшого росту сільськогосподарського виробництва в умовах перехідного періоду до ринкової економіки;

- проаналізувати сучасний рівень, структуру і тенденції сільськогосподарського виробництва, визначення його залежності від матеріально-технічного забезпечення та інших факторів виробництва;

- дослідження стану економічного забезпечення заходів по стабілізації сільськогосподарського виробництва на рівні підприємства і адміністративного району;

- визначити шляхи стабілізації і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва в поєднанні з формами власності і господарювання;

- показати економічну ефективність заходів по стабілізації сільськогосподарського виробництва на рівні первинних виробничих підрозділів, як основу розвитку села.

І.3. Предметом дослідження є фактори виробництва, економічні умови функціонування колективних сільськогосподарських підприємств та трансформація виробничих відносин всередині господарств стосовно до вимог ринкової економіки.

Об'єкт дослідження - колективні сільськогосподарські підприємства Черкаської області, а також окремі їх первинні виробничі підрозділи. Дослідження проведено на фактичному матеріалі за період по окремих даних з 1976 по 1993 рік.

І.4. Методологія і методика досліджень. Методологічною основою дослідження є економічна теорія, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем організації сільського господарства, нормативні документи Кабінету Міністрів і Верховної Ради України з питань реформування колгоспів і радгоспів та приватизації сільськогосподарського виробництва.

В роботі використані різні методи економічних досліджень: економіко-статистичний, економіко-математичний, експериментальний, абстрактно-логічний, балансовий, статистичних групувань, нормативний.

I.5. Наукова новизна виконаних досліджень полягає в комплексному дослідженні проблем стабілізації як важливішого фактору розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах економічної кризи, перебудові внутрішньогосподарських виробничих відносин і форм господарювання всередині колективних сільськогосподарських підприємств. В ході цього одержані наступні основні теоретичні і практичні результати:

- обґрунтована суть та складові елементи організаційно-економічних основ стабілізації і розвитку виробництва в колективних сільськогосподарських підприємствах в умовах перехідного періоду до ринкової економіки;

- визначено вплив факторів виробництва на результати сільськогосподарського виробництва та його залежність від ресурсозабезпеченості, відносин власності та зовнішньоекономічного середовища;

- розроблені шляхи стабілізації і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва на основі колективно-пайових відносин, вдосконалення внутрішньогосподарського економічного механізму, а також розв'язання питань соціального розвитку села.

I.6. Практична значимість дослідження полягає в розробці організаційно-економічних основ стабілізації функціонування сільськогосподарського виробництва в умовах перехідного періоду до ринку. Основні висновки і пропозиції, що викладені в роботі, використовуються в практичній діяльності колективних сільськогосподарських підприємств, в їх структурних підрозділах та інтегрованих об'єд-

наннях Уманського, Христинівського, Монастирищанського, Хашківського та деяких інших районах Черкаської області.

На підставі теоретичних узагальнень і практичних результатів по проблемі організаційно-економічних основ стабілізації функціонування сільськогосподарського виробництва, викладених в роботі, підготовлені Методичні пропозиції, які видані окремою брошурою і направлені для використання в господарства Уманського та деяких інших районів Черкаської області. Результати дослідження використовуються також в учбовому процесі Уманського сільськогосподарського інституту.

1.7. Реалізація і апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена в Інституті аграрної економіки Української академії аграрних наук у відповідності з планом науково-дослідних робіт Інституту і відноситься до теми: "Розробка і впровадження ринкових відносин в АПК України".

Основні положення дисертації розглянуті і схвалені на науково-технічній раді Черкаського обласного управління сільського господарства і продовольства, на колегії Уманського районного управління сільського господарства Черкаської області. Вони одержали також позитивну оцінку на мікрайонній науково-практичній конференції Уманського сільськогосподарського інституту /1992 р./, обласній науково-практичній конференції Черкаського обласільгосппроду /1993 р./.

По результатах дослідження в Уманському районному управлінні сільського господарства впроваджені рекомендації і методичні положення по відновленню кооперативної власності і її персоналізації в бувших колгоспах, по функціонуванню, раціональному використанню та відновленню факторів виробництва, матеріальному стимулюванню,

формуванню фондів соціально-економічного розвитку безпосередньо в структурних підрозділах господарств та на міжгосподарському рівні.

I.8. Публікації. По основних результатах дослідження опубліковано 6 наукових робіт загальним обсягом 5,1 друк. арк.

I.9. Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури, який включає 125 назв, викладена на 159 сторінках, ілюстрована 25 таблицями, 7 охемами і рисунками, зміщує 3 додатки.

I.10. На захист дисертаційної роботи виносяться наступні положення:

- пропозиції по зміцненню організаційно-економічних основ колективних сільськогосподарських підприємств, спрямованих на стабілізацію та розвиток сільськогосподарського виробництва в перехідний період до ринку;

- концептуальні погляди щодо підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на основі реформування відносин власності в первинних трудових колективах;

- рекомендації по покращенню матеріально-технічного обслуговування колективних сільськогосподарських підприємств та економічного забезпечення формування виробничих фондів в сільському господарстві;

- пропозиції по зміцненню форм власності в сільському господарстві та соціальному розвитку села і сільської місцевості.

Основний зміст роботи

2.1. У першому розділі "Теоретичні основи організації сільськогосподарського виробництва" на основі вивчення наукових праць економістів та політологів, теоретичної бази різних систем госпо-

дарства /капіталізму, соціалізму/, законів і постанов Верховної Ради і Кабінету Міністрів України та інших наукових і статистичних джерел досліджується зміст організаційно-економічних основ стабілізації розвитку сільськогосподарського виробництва в перехідний період до ринку в центральній зоні Лісостепу України.

Започаткована в Україні аграрна реформа ставила за мету забезпечити нову якість економічного зростання, зміну виробничих відносин та пов'язаного з цим формування нового типу виробника - господаря-власника. Однак у реальному житті відбувається погіршення загальної економічної, соціальної та політичної обстановки на селі. Економічна криза особливо гостро позначилась на результатах сільськогосподарського виробництва в 1992-1993 роках. Обсяги виробництва зменшилися в Черкаській області в порівнянні з 1989 р. на одну чверть. У сприятливому для рослинництва 1993 р. спад сільськогосподарського виробництва, особливо в тваринництві, продовжувався. Галузь відкинута до рівня виробництва 25-річної давності.

Стабільність виробництва, що є обов'язковою вимогою ефективного розвитку будь-якої галузі народного господарства, не досягнуто. Навпаки, поглиблюються щорічні коливання в обсягах виробництва продукції рослинництва. В центральній зоні Лісостепу амплітуда коливання в виробництві зерна в 12-й п'ятирічці становила 26% середньорічного збору за цей період, в цукровиробництві відповідно - 29, у виробництві картоплі - 18, овочів - 34, кормів - 81%. Відповідно до цього знижується ефективність тваринництва, переробних галузей, добробут населення.

Дослідження показало, що перебудова виробничих відносин в колгоспах і радгоспах, наповнення їх змістом ринкової економіки ще не розв'язує положення селянина як господаря землі, як і не опонує його до збільшення виробництва продукції та підвищення її якості. Обмежились в господарствах можливості впровадження науково-технічного прогресу та соціальної перебудови села. Організаційно-економічні основи, що спрямовані на стабілізацію виробництва, втрачають свою матеріально-технічну базу. Посилився спад виробництва. В багатьох господарствах порушується технологічна дисципліна, нераціонально використовується агровиробничий потенціал. Ускладнюється положення виробників і тим, що економіка макrorівня не узгоджується з економікою мікрорівня.

В теоретичному плані організаційно-економічні основи, як фактор стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва, нами систематизовані в схемі I.

Схема I

Зміст і структура організаційно-економічних основ стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах перехідного періоду до ринку

Організаційно-економічні основи	<p><u>I. Внутрішньогосподарські:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - майнові і земельні відносини власності; - умови володіння землею і засобами виробництва; - рівень матеріального стимулювання і відповідальності; - планово-розрахункові ціни; - форми організації праці; - умови забезпечення факторами виробництва; - чистий дохід /прибуток/. <p><u>2. Загальногосподарські:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - організаційно-економічні основи підприємства; - форми власності і форми господарювання; - структура виробництва і його спеціалізація; - мета підприємства; - ціни, положення про статутний фонд; - внутрігосподарське стимулювання; - система забезпечення факторами виробництва; - система матеріального стимулювання; - чистий дохід /прибуток/; - система формування фондів соціального і виробничого розвитку. <p><u>3. Зовнішні, що знаходяться за межами сільського господарства:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - економічна політика держави; - національна модель організації сільського господарства; - контрактна система заготівель, ціни; - фінансово-кредитний механізм, оподаткування; - збут і переробка продукції; - забезпечення господарства факторами виробництва; - агросервісне обслуговування; - державне регулювання економічних процесів; - організація конкурентного середовища.
---------------------------------	--

Потрібне колективне осмислення причин економічної кризи в аграрній сфері, щоб на підставі аналізу знаходити шляхи стабілізації і дальшого розвитку сільськогосподарського виробництва.

Сьогодні важливо враховувати, що сільське господарство є ду-

же складно для реформування галузів. Це обумовлено його безпосереднім зв'язком з природою і повільним оборотом капіталу. В умовах соціалістичної економіки, коли була знищена приватна власність, фактори виробництва були роз'єднані між різними власниками. Кожний працюючий продовжував бути власником робочої сили, але не мав власності на засоби виробництва і вироблену продукцію. За цих умов біокліматичний потенціал використовувався і продовжує використовуватись на 80-85%. Якісні показники врожайності і продуктивності сортів та гібридів рослин і порід тварин використовуються нижче їх генетичних можливостей на 40-60%. Сільськогосподарське виробництво за цими показниками відстає від європейських і американських країн, які мають однаковий або близький біокліматичний потенціал. І розрив цей збільшується. Характерною рисою нашого сільського господарства є його нестабільність.

Вивчення досвіду переходу сільських товаровиробників до ринкових умов господарювання виявило їх неспроможність у розв'язанні питань стабілізації виробництва. Причому причиною цього є не організаційно-економічні основи підприємства, а, в першу чергу, зовнішньоекономічне середовище, в якому вони змушені функціонувати.

Організаційно-економічні основи підприємств, які склалися у подові багатьох років, продовжують по інерції зберігатися в незмінному стані, тоді як зовнішньоекономічне середовище склалося ринкове, монітарного типу. Таким чином штучно гальмується процес адаптації господарств до нових умов розвитку.

В перехідний період державі необхідно достатньо жорстко здійснювати регулювання економіки, забезпечувати поетапне формування ринкового господарства. До цього часу в державі не розв'язані питання інституційних реформ, стабілізації економіки, структурної перебудови, соціального захисту населення. Втрачається довіра сільськогосподарських виробників до заходів держави. У значній частині господарств відсутня матеріальна зацікавленість в розвитку сільськогосподарського виробництва. За умов, що склалися, сільське господарство і харчова промисловість несуть непомірне навантаження по відновленню фінансової рівноваги в народному господарстві. Постійно зростають відрахування в бюджет, податкове навантаження та інші побічні платежі, що довели доходну позицію сільськогосподарського виробництва до критичної межі. Не витримується через недос-

коналість цінового механізму паритетність сільськогосподарського доходу в порівнянні з іншими галузями матеріального виробництва.

Критерієм в реформуванні АПК повинно стати одне - прагнення до нарощування виробництва.

Погіршується матеріальне положення працюючого селянства. Це видно з даних рис. I. На питання: "Які можливості дає сімейний бюджет для задоволення потреб сім'ї?" - при опитуванні одержані наступні відповіді:

Від зарплати до зарплати ледве зводимо кінці з кінцями
 На харчування нам вистачає, але вже придобання одягу викликає труднощі
 В цілому на життя вистачає, але для придобання ковтовних речей /меблі, холодильник тощо/ збережень не вистачає
 На сьогоднішній день ніяких матеріальних труднощів не відчуває

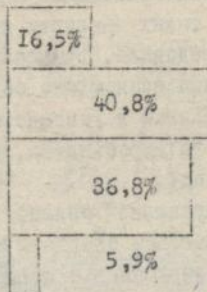


Рисунок I

Потрібно нарешті оцінювати працю селянина, як і городянина, за законами ринку. Опитування різних категорій працюючих в колективних сільгоспідприємствах Уманщини визначило, що основним стимулом до високих результатів виробництва повинна стати висока заробітна плата. Без власної національної грошової одиниці - гривни - цього не досягти.

2.2. У другому розділі "Сучасне становище сільськогосподарського виробництва" досліджується рівень розвитку галузі за останній період, його залежність від ресурсного забезпечення та ступеня використання факторів виробництва. Значна увага при цьому приділена питанням економічного забезпечення реалізації заходів, спрямованих на стабілізацію сільськогосподарського виробництва. Любий товаровиробник не за вказівкою зверху, а щоденно повинен самостійно визначати, як, коли і що робити, орієнтуючись на природні умови, особливості ґрунту, клімату. Посухи, шкідники і хвороби вражають рослини і тварин у самий несподіваний час, тому керівник сільсько-

господарського підприємства або фермер повинен мати можливість приймати негайні і точні рішення. Для цього в них під рукою повинні бути в достатній наявності послуги агросервісу, експерти, а також необхідна техніка, хімікати, медичні і біологічні препарати, інші матеріальні і фінансові ресурси. Без цього ефективне сільськогосподарське виробництво неможливе.

Проте рекомендації останніх років з проблем ведення сільськогосподарства перенасичені загальновідомими агротехнічними і зоотехнічними прийомами. Але в них немає чіткої спрямованості на розв'язання таких важливих проблем, як забезпечення захисту навколишнього середовища, гумусозбереження, підвищення родючості ґрунтів та освоєння економічно обґрунтованих сучасних технологій. Дуже вузькою ланкою в господарствах є питання організації сільськогосподарського виробництва, поєднання трудових відносин з відносинами власності.

В Черкаській області, яка є досить розвинутим регіоном, не завжди вдається одержати необхідну віддачу від землі. Коливання в рівнях виробництва досить суттєві. Якщо в 1993 р. в середньому по області намолот зерна з гектара становив 44,5 ц, то в 1992 р. - 33,0 ц. Відповідно кукурудзи на зерно - 80,2 і 19,4, цукрових буряків - 255 і 195, соянишнику - 16,7 і 13,9 ц/га. Про нестабільність рослинництва свідчать дані табл. 1.

Значне зменшення виробництва виявилось в 1991-1992 рр., що в свою чергу обумовило різке скорочення обсягів реалізації сільськогосподарської продукції державі. Продаж зерна державі в 1992 р. зменшився проти 1990 р. на 24314 тонн, або на 35,3%. Майже на чверть зменшилися закупівлі соянишника, цукрового буряка - на 48,9 тис. тонн, або на 15,2%. Наполовину скоротилася реалізація державі овочів відкритого ґрунту.

Недобір рослинницької продукції негативно позначився на кормовій базі тваринництва. Заготівля кормів в розрахунку на одну умовну голову худоби скоротилась до 24 ц кормових одиниць, що обумовило інтенсивне зменшення поголів'я худоби і птиці /табл. 2/.

Знижується також у колективних сільськогосподарських підприємствах продуктивність худоби та птиці /табл. 3/.

Зазначені показники є однією з головних причин, що обумовили зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції в господар-

Динаміка площ посівів, урожайності та валових зборів
основних сільськогосподарських культур в Черкаській
області /всі категорії господарств/

	Р о к и				
	1986- 1990	1990	1991	1992	1993
Вся посівна площа, тис.га	1294	1299	1280	1269	1263
<u>Зернові культури</u>					
Площа посіву, тис. га	606	613	608	556	559
Урожайність, ц/га	38,5	46,9	28,0	30,2	44,5
Валовий збір, тис.т	2336	2875	1706	1680	2487,5
<u>Цукровий буряк /фабричний/</u>					
Площа посіву, тис.га	139,7	140,2	132,8	134,7	133,2
Урожайність, ц/га	273	292	267	176	255
Валовий збір, тис.т	3814	4097	3541	2374	3396
<u>Соняшник</u>					
Площа посіву, тис.га	46,8	52,3	50,7	52,7	51,3
Урожайність, ц/га	17,8	16,6	15,4	13,7	16,7
Валовий збір, тис.т	83,4	86,8	78,2	72,3	85,6
<u>Картопля</u>					
Площа, тис.га	63	74	79	88	84
Урожайність, ц/га	118	99	98	114	121
Валовий збір, тис.т	739	735	773	998	1016
<u>Овочі</u>					
Площа, тис.га	26,7	23,4	22,7	24,9	22,2
Урожайність, ц/га	138	137	118	104	112
Валовий збір, тис.т	369	321	268	259	248,6

Таблиця 2

Динаміка поголів'я продуктивної худоби і птиці
в усіх категоріях господарств Черкаської області
/на 1 січня/

/тис. голів/

Види тварин	1990 р.	1993 р.	1994 р.	1994 р. в % до 1990 р.
Велика рогата худоба в т.ч. корови	1061,0 803,9	915,2 262,2	870,2 254,3	82,0 83,6
Свині	755,2	650,8	577,6	76,6
Вівці і кози	221,2	190,8	162,6	73,3
Птиця	3709,7	3198,8	2734,5	73,7

Продуктивність худоби і птиці
в колгоспах, радгоспах, міжгосподарських
та інших сільськогосподарських підприєм-
ствах Черкаської області

	Р о к и					1993 р. в % до 1989 р.
	1989	1990	1991	1992	1993	
Середньорічний удій молока від однієї ко- рови, кг	3401	3257	3065	2543	2478	72,9
Середня вага однієї голови худоби, яка продана державі:						
- великої рогатої худоби	446	432	423	420	389	87,0
- свиней	121	113	117	116	116	95,8
Річна несучість курок- несучок, штук	211	206	198	169	151	71,5
Середній настриг вовни від однієї вівці, кг	3,4	3,3	2,8	2,6	2,4	70,5

ствах Черкаської області /табл. 4/. Так, виробництво м'яса всіх
видів в 1993 р. становило проти 1989 р. лише 67,8%, свинини -
53,0%, або майже в два рази менше.

Таблиця 4

Виробництво продуктів тваринництва
в Черкаській області /всі категорії господарств/

	Р о к и					1993 р. в % до 1989 р.
	1989	1990	1991	1992	1993	
М'ясо всіх видів худоби /в забійній вазі/, тис. тонн	208	195	178	149	141	67,8
в т.ч. свинина	81	75	69	58	43	53,0
Молоко, тис. тонн	999	991	931	850	773	73,0
Яйця, млн. штук	520,0	495,2	455,5	408,0	356,0	68,6
Вовна, тонн	563	558	521	482	417	74,1

Правда в 1993 р. з'явилися певні позитивні зрушення в рослинництві, але нейтралізувати загальне падіння виробництва не вдалося. Головна причина - не вистачає ресурсів і коштів. На протязі 1991-1993 рр. фактична забезпеченість господарств мінеральними добривами, засобами захисту рослин і тварин, паливом, запасними частинами, технікою і обладнанням становила 39-58%. На придбання лише пального витрачається майже 30% вартості виробленої сільськогосподарської продукції. Поставки азотних добрив зменшилися на 17%, фосфорних - на 63, калійних - на 12, хімічних засобів захисту рослин - на 58, в тому числі гербіцидів - на 22%. Приблизно на третину зменшилися надходження в сільське господарство будівельних матеріалів, збірних залізобетонних конструкцій, виробів з деревини, м'яких покрівельних матеріалів та ін.

Все це негативно позначається на фондоозброєності та фондозабезпеченості колективних сільськогосподарських підприємств /табл.5/.

Таблиця 5

Індекси основних фондів, фондоозброєності праці та фондозабезпеченості у суспільному сільському господарстві Черкаської області

Роки	Всі сільськогосподарські виробничі основні фонди /включаючи худобу/ на кінець року	Припадає сільськогосподарських виробничих основних фондів:	
		на одного працівника	на 100 га с.-г. угідь

1985 = 100

1990	124	149	127
1991	135	164	144
1992	136	181	149
1993	135	174	142

1990 = 100

1991	106	110	115
1992	106	114	116
1993	108	115	116

Пряпієт основних фондів, фондоозброєності праці та фондозабезпеченості в колгоспах і радгоспах дуже уповільнився, а в остан-

ні два роки /1992-1993/ фактично припинився.

Структура основних фондів в господарствах теж недосконала, не витримується співвідношення пасивної і активної частини фондів. Переважає пасивна частина /65,2%/ , тоді як силові машини і устаткування складають лише 7,3% замість 14-15%, транспортні засоби - 5,7 замість 10-12%. Виробничі основні фонди перевантажені різними будівлями і спорудами, які неповністю або зовсім не використовуються в господарствах /табл. 6/.

Таблиця 6

Структура сільськогосподарських основних фондів
в колгоспах і радгоспах Черкаської області в 1993 р.
/в процентах/

	У колгоспах, радгоспах, міжгоспах та інших с.-г. підприємствах	У колгоспах
Виробничі основні фонди	100,0	100,0
в тому числі:		
будівлі, споруди тощо	65,2	65,5
машини і устаткування	18,0	18,8
з них:		
силові машини і устаткування	7,3	7,5
робочі машини і устаткування	10,0	10,3
транспортні засоби	5,7	5,8
робоча худоба	1,2	0,3
продуктивна худоба	5,6	6,0
багаторічні насадження	4,3	3,9

Дуже уповільнився процес відновлення виробничих основних фондів /12-13 років/. Наявна техніка останнім часом не вибуває з господарств. Вони змушені використовувати значну кількість машин, які практично виробили свій ресурсний потенціал, що призводить до перевитрат матеріалів і коштів на ремонти. Від ремонту до ремонту трактор середнього класу, який експлуатується в господарстві 8-10 років, працює 18-20 годин, а потім знову ремонтується.

Нами досліджувалась також ефективність сільськогосподарського виробництва в залежності від ступеня забезпеченості господарств основними виробничими фондами /табл. 7/.

Таблиця 7

Групування колгоспів і радгоспів
за розмірами основних виробничих фондів
в Уманському районі Черкаської області
/за 1993 р./

Групи господарств за розмірами ос- новних виробничих фондів, тис.крб.	Кіль- кість госпо- дарств в групі	Вироблено продукції в розрахунку на:			
		1 га ріллі		100 га с.-г. угідь	
		зерна, ц	кормів, ц кормо- вих оди- ниць	м'яса, ц	молока, ц
до 150	9	16	14	63	237
151 - 200	8	17	17	83	362
201 - 250	11	18	19	92	439
251 - 300	14	22	23	120	549
301 і більше	8	24	25	157	690

Із підвищенням ступеня фондозабезпеченості поліпшуються всі основні показники діяльності. Але висока фондозабезпеченість проявляє свою позитивну сторону лише при повному забезпеченні підприємства факторами виробництва. Якщо якогось фактора не вистачає /добрив, кормів, пального тощо/, то з'являється зворотна дія, яка працює в напрямі зменшення обсягів виробництва та його здорожчення.

Як правило, організаційний рівень колективних підприємств майже однотипний. Відхилення у якісних показниках господарства в меншій мірі залежить від рівня керівництва. Але вищих результатів досягають ті підприємства, які адаптувалися до ринкових умов, мають оптимальні розміри виробництва /3000 га ріллі/, запровадили кооперативні, паївні /акціонерні/ відносини. Третина господарств в регіоні через неузгодженість макро і мікроекономіки знаходиться на грані банкрутства. Тваринництво, як галузь, підтримується в господарствах в основному за рахунок рослинництва. Чистий дохід в тваринництві в три рази менший, ніж в рослинництві. Якщо оцінювати

витрати в тваринництві за існуючими цінами ринку, то галузь виявляється збитковою /табл. 8/.

Таблиця 8

Оцінка витрат і доходів в колективних сільськогосподарських підприємствах Уманського району Черкаської області за 1992 р.

/тис. крб./

Показники	По колгоспах - всього		Рослинництво		Тваринництво	
	по собівартості	за цінами	по собівартості	за цінами	по собівартості	за цінами
Матеріальні витрати:						
в натуральній формі	2223,9	3506,5	813,6	968,1	1410,3	2538,4
в грошовій формі	2824,8	3540,2	1220,4	1452,3	1604,4	2087,9
Всього	5048,7	7046,7	2033,4	2420,4	2014,7	4626,3
Валова продукція	7326,9	10690,4	3809,9	5401,8	3517,0	4981,1
в т.ч. товарна /за фактичною виручкою/	5861,5	6290,4	2103,1	3208,7	2611,1	3081,7
Валовий дохід	4762,4	6948,7	2476,4	3511,1	2286,1	3237,7
в тому числі:						
оплата праці	3333,6	4864,1	733,5	2457,8	1600,3	4388,0
чистий дохід	1428,8	2084,6	1742,9	1053,3	685,8	-1150,3

Це свідчить про те, що економічний механізм, особливо на рівні макроекономіки, не забезпечує сільському господарству необхідної норми прибутку.

2.3. У третьому розділі "Основні напрями стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва" зосереджується увага на вдосконаленні внутрішньогосподарських відносин власності і господарювання, пошуку джерел фінансування розширеного відтворення виробництва та розвитку соціальної інфраструктури села.

Більшість дослідників стабільність виробництва відносять до самостійного фактора, який формується на основі агротехнічних, організаційних, господарських, економічних та інших заходів. За твердженням академіка В.Р.Вільямса досягнення стабільного виробництва сільськогосподарської продукції більш важливіше, ніж підвищення врожайності або нарощування загального обсягу виробництва. Дослідженням доведено, що дальніший розвиток сільського господарства залежить не лише від організаційно-економічних основ товаровиробників, але і від розвитку несільськогосподарських галузей. Тому заходи держави, які спрямовуються на подолання щорічних коливань виробництва сільгосппродукції, повинні охоплювати не лише сільське господарство, а всі галузі АПК і, в першу чергу, переробні галузі харчової промисловості. Сільське господарство в зв'язку з цим у поєднанні з новими способами зберігання продукції дістане можливість для розширення експорту та імпорту, все більше почне відігравати провідну роль по відношенню до стабільного виробництва кінцевого продукту АПК.

Нині і в недалекому перспективі основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції будуть залишатися колективні сільськогосподарські підприємства та великі селянські /фермерські/ господарства. В певних розмірах доцільно зберегти державний аграрний сектор в АПК. Великі за розмірами підприємства, незважаючи на якій формі власності вони засновані, мають незаперечну перевагу в порівнянні з малими формами організації виробництва. За своїм змістом велике виробництво відповідає логіці розвитку продуктивних сил суспільства і відіграє вирішальну роль в формуванні ринку продовольства. Це, однак, не принижує значення малих форм господарства. Горизонтальне і вертикальне їх кооперування сприятиме створенню потужних спеціалізованих виробничих структур, які з часом стануть невід'ємною високопродуктивною структурою АПК.

З введенням в країні приватної власності на землю, а в перспективі ринку землі, потрібно відмовитись від практики розбазарювання земель, а також так званої внутрішньогосподарської приватизації землі, яка не має під собою конституційної і правової захищеності. Землі, що знаходяться в індивідуальному користуванні в формі присадибних ділянок та дач, передати громадянам у приватну власність. Все, що зверху цього, або мінімуму, передбаченого Зе-

ція до високопродуктивної праці. Виробництво стало не вигідною сферою прикладання капіталу. Галузь позбавлена можливості одержувати необхідні ресурси з інших сфер матеріального виробництва АПК, без яких товаровиробники не мають змоги повністю використовувати наявний виробничий потенціал, а саме сільське господарство відкинуто до рівня виробництва 25-річної давності. Підірвані організаційно-економічні основи підприємств, які обумовлюють сталий розвиток сільськогосподарського виробництва.

Багато проблем, які не оприяють стабілізації сільськогосподарського виробництва, потребують розв'язання на макроекономічному рівні. Це розробка політики інфляційного гальмування, створення конвертованої національної валюти. Продовольчий підкомплекс АПК уряду слід розглядати як пріоритетну сферу для всіх заходів, які спрямовуються на подолання економічної кризи.

2. Однією з причин падіння сільськогосподарського виробництва є незадовільне забезпечення галузі матеріальними ресурсами.

З метою виправлення становища необхідно на базі існуючих в районі і області виробничих потужностей створити мережу торговельно-посередницьких організацій, сервісних центрів, комісійних магазинів, брокерських та дилерських фірм, центрів та пунктів прокату сільськогосподарської техніки. Доцільно також налагодити фірмове забезпечення колгоспів і радгоспів технікою і ремонтним фондом.

3. Для стабілізації економіки потрібна структурна перебудова агропромислового комплексу, всього народного господарства України. Насамперед необхідно підвищити частку АПК в валовому суспільному продукті та виробленому національному доході. Доцільно також створити пільгові інвестиційні умови для розвитку сільського господарства, харчової промисловості і продовольчої торгівлі, враховуючи, що ці галузі мають короткий строк окупності.

4. Потрібно створити ефективний механізм антиінфляційного захисту аграрного сектору, діючого в автономному режимі. Спроба його впровадження в 1993 р. виявила позитивні і негативні сторони. В більшій мірі стимулювалось виробництво рослинницької продукції, зокрема зерна; в меншій - тваринницької. Особливо вузьким місцем в цьому механізмі є ціноутворення, що призводить за рахунок неузгодженості рівнів цін переважно фінансових ресурсів аграрного сектору в інші сфери виробництва. В гонці цін сільське господарст-

во завжди відстає, що обертається для галузі великими втратами. Тому необхідно збалансувати оптові ціни промисловості з закупівельними цінами на сільгосппродукцію, а також з роздрібними цінами.

5. На районному рівні, поряд з заходами держави, націленими на посилення керованості економічної системи, потрібно створювати адекватну перехідному періоду до ринку систему державного регулювання виробництва при допомозі діючих інструментів державної економічної політики. Насамперед потрібно припинити перегін виробничого капіталу в спекулятивний, комерційний, банківський, а виявляти турботу про створення сприятливих умов для нормального функціонування виробництва. Досягати цього шляхом поєднання виробничого капіталу з торговельним, банківським і промисловим капіталом. На цій основі можливо концентрувати великі фінансові ресурси, які стануть основним джерелом фінансування розширеного відтворення виробництва і розвитку соціальної інфраструктури села.

6. Держава повинна створити ринок землі. Фермери, які вже наділені земельними ділянками, повинні викупити їх. Іншим громадянам, в першу чергу селянам, земельні ділянки теж виділяти за плату. Для цього передбачити цільові довгострокові кредити строком на 50 років з процентною ставкою не більше 0,5%. Причому половину вартості землі, що надана фермерам та іншим громадянам, держава повинна взяти на свої витрати. Потрібно прискорити передачу землі у колективну власність сільськогосподарським підприємствам, які створюються на базі колгоспів або радгоспів. Передбачити механізм ком. висації господарствам, у яких держава з тих чи інших причин відрізає частину угідь для дальшого перерозподілу або на інші цілі.

7. На районному рівні необхідно:

- вдосконалювати виробничу структуру сільського господарства, визначити його чітку спеціалізацію на перспективу. У великих колективних підприємствах та фермерських господарствах розвивати зернофуражні культури, цукровий буряк, олійні, а також виробництво молока і м'яса; у фермерському секторі - інтенсивні трудомісткі культури, які невигідні, або через недостатню забезпеченість в кадрах масових професій не можуть успішно вирощуватись у великих підприємствах. Слід стимулювати на державному рівні розвиток молочного скотарства у фермерів, а також в особистих підсобних господарст-

вах;

- допомогти господарствам у впровадженні прогресивних технологій, нових форм організації і оплати праці з урахуванням трудового вкладу і майнового паю.

Перевагу віддавати акціонуванню майна /власності/ по типу закритого акціонерного товариства. В даному разі працівник цілою системою заходів залучається до акціонерної власності і стає її учасником, що обумовлює його високопродуктивну працю.

8. В умовах великих колективних сільськогосподарських підприємств розвивати місцеву переробну промисловість. Для цього найбільш підходять акціонерні товариства закритого типу або агрофірми. До їх складу слід залучати, крім колективних підприємств, фермерські господарства, а також підприємства потребооперації та торгівлі. Це сприятиме підвищенню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та розвитку соціальної інфраструктури, закріпленню кадрів на селі.

9. Для вдосконалення внутрішньогосподарського механізму потрібно:

- формувати в первинних виробничих підрозділах основні і оборотні засоби з обов'язковою узгодженістю з джерелами їх фінансування;

- регулювати взаємовідносини виробничих підрозділів з іншими підрозділами, а також з адміністрацією господарства. Надати первинним підрозділам права для формування власних доходів та створення фондів економічного і соціального розвитку трудового колективу.

Список робіт, опублікованих по темі дисертації

1. Методичні рекомендації по зміцненню організаційно-економічних основ стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах перехідного періоду до ринкової економіки в районі. - К.: ІАЕ, 1994. 1,9 друк. арк.

2. "Розвиток виробництва - основа стабілізації сільського господарства" // Газета "Зоря", 5 березня 1994 р. 0,45 друк. арк.

3. Акціонерне товариство відкритого і закритого типу. - Пакет документів. - Умань: вид-ня Управління сільського господарст-

ва, 1994. І,0 друк. арк.

4. "Основні напрями стабілізації і розвитку сільськогосподарського виробництва" // Економіка, закон, ринок. - 1994. - № 3. 0,5 друк. арк.

5. Методичні рекомендації по впровадженню нових внутрішньогосподарських економічних відносин в колгоспах /радгоспах/ на основі приватизації та акціонування. - К.: Київоблотат, 1992. 6,0 друк. арк., в т.ч. автора 0,9 друк. арк.

6. "Резерви сільськогосподарського виробництва" // Газета "Воря", 16 березня 1994 р. 0,4 друк. арк.

Підписано до друку 18.03.1994 р. Формат 60 x 34 1/16. Папір друк. Обл.-вид.арк. І,0. Ум.друк.арк. І,6. Тираж 100 прим. Зам. 53.

ДІП Інституту аграрної економіки УДАН. 252127, Львів-127, вул.Героїв оборони, 3.

AB 29.650